

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Roksany Gloc
„Zdigitalizowani wyborcy debiutujący. Polityczne użytkowanie mediów społecznościowych i
podejścia do polityki pokolenia Z w Polsce”
przygotowanej pod kierunkiem dr hab., prof. UJ Agnieszki Hess

Recenzja odnosi się do następujących elementów: (1) znaczenia podjętej problematyki badań oraz oryginalności i ważności ich tematu, (2) struktury rozprawy i zawartości merytorycznej rozdziałów, (3) podstaw teoretycznych pracy i przeglądu literatury przedmiotu, (4) zastosowanej metodologii i przebiegu badań, oraz (5) formalnych aspektów pracy. W końcowej części recenzji zawarta została konkluzja dotycząca dopuszczenia rozprawy do dalszego procedowania zgodnie z art. 191, p. 1. Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2018 poz.1688).

1. Znaczenie problematyki badań oraz oryginalność i ważność podjętego tematu

Podjęta w recenzowanej pracy doktorskiej problematyka badawcza jest nie tylko interesująca, ale i ważna oraz bez wątpienia mieści się w obszarze dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach. Badania nad politycznym użytkowaniem mediów społecznościowych i podejściem do polityki pokolenia Z w Polsce wymagały od Autorki sięgnięcia po wiedzę z zakresu nie tylko medioznawstwa, ale także politologii i socjologii. Interdyscyplinarne ujęcie pozwoliło Autorce na zbudowanie solidnych podstaw teoretycznych zaplanowanych przez siebie badań, przy czym jasnym jest, że w centrum zainteresowania badawczego znajdują się użytkownicy mediów. Wybory, czy szerzej polityka, stanowią w tym przypadku kontekst, zaś wiedza socjologiczna służy

wzmocnieniu charakterystyki analizowanego pokolenia użytkowników mediów i jednocześnie wyborców. Docenić należy wysiłek włożony w zebranie bogatej literatury przedmiotu z tych trzech obszarów i dokonanie selekcji zagadnień pod kątem podjętej w pracy tematyki badawczej.

Koncentrując swoją uwagę badawczą na użytkownikach mediów, Autorka dysertacji wpisała się w nurt intensywnie rozwijających się obecnie badań nad wzorcami korzystania z mediów przez obywateli. Specyfiką tego nurtu jest przeniesienie uwagi w analizach komunikowania politycznego z podmiotów politycznych (partii politycznych, kandydatów, sztabów wyborczych) na obywateli, rozumianych jako wyborców i odbiorców przekazów medialnych. Na uznanie zasługuje fakt, iż Doktorantka podjęła się zadania zaprezentowania charakterystyki jednego z pokoleń obywateli – tego, które właśnie uzyskało prawo głosowania w wyborach („wyborcy debiutujący”), a jednocześnie funkcjonującego w świecie mediów online, nie znającego środowiska medialnego, które tworzyły wyłącznie media dziś określane mianem „tradycyjnych” (prasa, radio, telewizja), w którym mediów cyfrowych jeszcze nie było („zdigitalizowani wyborcy”). Grupa ta – choć obecnie jeszcze w Polsce niezbyt liczna (w ujęciu procentowym) – stanowi ważny obiekt badań z uwagi na rolę, jaką ma do odegrania obecnie i w przyszłości na scenie politycznej. Co więcej, wiedza o użytkowaniu mediów przez pokolenie Z jest niezbędna dla zrozumienia czynników sprzyjających efektywności komunikowania politycznego z udziałem pokoleń, dla których media tradycyjne nie stanowią głównego źródła informacji politycznej. To, czego dowiemy się o pokoleniu Z będzie kluczowe dla zrozumienia kolejnych pokoleń, jeszcze mocniej osadzonych w zdigitalizowanym świecie.

2. Struktura rozprawy i zawartość merytoryczna rozdziałów

Praca składa się z pięciu rozdziałów, z których trzy pierwsze mają charakter teoretyczny, czwarty prezentuje metodologię badań, zaś piąty wyniki badań. Podział pracy, jej struktura (podział na rozdziały, ich kolejność oraz to, jak zostały podzielone wewnętrznie poszczególne rozdziały) nie wzbudzą zastrzeżeń. Zawartość poszczególnych rozdziałów odpowiada ich tytułom i jest spójna z tytułem całej pracy.

Wstęp pracy zawiera wszystkie elementy zwyczajowo wymagane w tej części rozprawy doktorskiej. Autorka przedstawia w nim uzasadnienie wyboru tematu pracy, podjętą problematykę badawczą, przedmiot i cel badań, metodologię, stan badań i strukturę pracy. Wątki te zostały następnie w sposób szczegółowy i transparentny opisany w rozdziale czwartym.

Każdy z elementów składowych poszczególnych rozdziałów jest merytorycznie adekwatny. I tak, Rozdział I zawiera przegląd definicji i koncepcji generacyjności oraz badań dotyczących różnych pokoleń, w szczególności pokolenia Z. Autorka poświęciła dużo wysiłku w zebranie

opracowań dotyczących koncepcji generacyjności, teorii pokoleniowych oraz kryteriów wyodrębniania pokoleń. Doceniam chęć szczegółowej prezentacji wyników przeprowadzonej kwerendy źródeł i opracowań. Część poświęconą charakterystyce poszczególnych pokoleń warto byłoby jednak nieco zmodyfikować. Prezentacja danych z innych państw (np. USA) oraz ustaleń dotyczących Polski powinna być bardziej uporządkowana poprzez wprowadzenie zdań lub zwrotów, które przeprowadzą czytelnika przez te opisy. W obecnej postaci pojawiają się „przeskoki” pomiędzy źródłami i nie zawsze jest od razu jasne, czy dany akapit (fragment) dotyczy opisu danego pokolenia w Polsce, czy poza nią.

Rozdział II został poświęcony środowisku medialnemu, w którym dorastali i obecnie funkcjonują przedstawiciele pokolenia Z. Tym samym uwaga skoncentrowana została na pokoleniu Z jako użytkownikach mediów, podczas gdy Rozdział III prezentuje pokolenie Z jako obywateli – wyborców. Wysoko oceniam nie tylko sposób zbudowania dwóch filarów teoretycznych pracy, ale i to, w jaki sposób Autorka buduje powiązania pomiędzy tymi dwoma rozdziałami. Praca jest dobrze przemyślana i spójna – poszczególne wątki są ze sobą logicznie powiązane i dzięki temu tworzą pogłębiony obraz pokolenia Z występującego w dwóch analizowanych rolach.

Wyodrębnienie rozdziału w całości poświęconego metodologii (Rozdział IV) jest w tym przypadku uzasadnione z uwagi na kilkietapowy schemat realizowania projektu badawczego. Szczegółowe uzasadnienie wybranych metod badawczych oraz opisanie zastosowanych procedur stanowi dla mnie dowód na to, że Doktorantka zna metody wykorzystywane w naukach społecznych (w tym w medioznawstwie) i potrafi zaplanować, a następnie zrealizować projekt badawczy. Docenić należy także świadomość badaczki dotyczącą aspektów etycznych prowadzenia badań z udziałem ludzi. Co prawda podejmowane przez mgr Roksanę Gloc wątki badawcze nie dotyczyły kwestii wrażliwych, które wymagałyby zastosowania szczególnych procedur w zakresie etyki, to uwzględnienie tego aspektu w opisie projektu świadczy o dojrzałości i rzetelności badaczki. Sugerowałabym jedynie zmianę określenia zawartego w tytule rozdziału – w pracy naukowej wskazane jest konsekwentne stosowanie terminologii -- nie ma tu konieczności urozmaicania języka, więc zamiast „pokolenia płatków śniegu” można było ponownie użyć wprowadzonego przez Autorkę określenia „zdigitalizowanych wyborców debiutujących” lub „pokolenia Z”.

Rozdział V zawiera prezentację wyników badań przeprowadzonych z wykorzystaniem metod ilościowych (ankieta) i jakościowych (grupy fokusowe). Zebranie w jednym rozdziale danych z dwóch etapów projektu może stanowić wyzwanie. Autorka zdecydowała się na układ problemowy treści, zestawiając ze sobą wyniki badania ilościowego i jakościowego. Pozytywnie oceniam tę decyzję. Docenić należy więc nie tylko nakład pracy, jaki Autorka włożyła w zebranie

materiału badawczego, ale także w sposób zaprezentowania wyników swoich badań. Wykresy w Rozdziale V są prawidłowo skonstruowane -- dostarczają bowiem szczegółowych informacji o wynikach badania ankietowego i tym samym świadczą o prawidłowo zaprojektowanym narzędziu badawczym (kwestionariuszu), o czym będzie jeszcze mowa w pkt. 4 recenzji.

Zakończenie – podobnie jak wstęp – zawiera wszystkie elementy zwyczajowo wymagane w tej części rozprawy. Autorka trafnie i precyzyjnie sformułowała wnioski z przeprowadzonych analiz.

Pracę zamyka aneks. Jego zawartość stanowi jeden z argumentów skłaniających mnie do sformułowania konkluzji zawartej w końcowej części recenzji. Doktorantka zawarła w Aneksie wszystkie dokumenty i narzędzia, które przygotowała na potrzeby swojego projektu badawczego. Każdy z tych dokumentów świadczy o znajomości warsztatu badawczego oraz o dużej wadze przywiązywanej do tzw. dobrych praktyk w zakresie prowadzenia badań w naukach społecznych. Możliwość zapoznania się z narzędziami (kwestionariusz i scenariusz zogniskowanych wywiadów grupowych) oraz z zapisem przebiegu dyskusji stwarza recenzentom możliwość zapoznania się i dokonania oceny przygotowania warsztatowego Doktorantki, a także zrozumienia, w jaki sposób uzyskała dane zaprezentowane w Rozdziale V. Transparentność prowadzenia badań naukowych jest szczególnie pożądana na etapie oceny realizacji projektu badawczego, a jednocześnie może stanowić inspirację oraz punkt wyjścia dla badań podejmowanych w przyszłości przez innych badaczy. Do pracy dołączono także raport psychologiczny przygotowany przez psychologa obecnego przy prowadzeniu dyskusji grupowych. Można sobie zadać pytanie, czy był to zabieg konieczny w przypadku realizowanego przez mgr Roksanę Gloc projektu badawczego, niemniej docenić należy dbałość warsztatową.

3. Podstawy teoretyczne pracy i przegląd literatury przedmiotu

Prezentacji teorii i koncepcji stanowiących fundament dla własnych badań Autorka poświęciła Rozdział I (koncepcja generacyjności), Rozdział II (media, użytkownicy mediów, informacja polityczna) oraz Rozdział III (postawy obywateli wobec polityki i wyborów, preferencje polityczne, partycypacja polityczna). Autorka słusznie wybrała te filary dla zbudowania podstaw teoretycznych dla swoich badań -- wszak praca dotyczy wybranego pokolenia, postrzeganego przez pryzmat dwóch ról: użytkowników mediów i wyborców. Fundament teoretyczny ukazany w rozdziałach od I do III nie budzi większych zastrzeżeń. Autorka wykazała się umiejętnością selekcji definicji i ujęć oraz krytycznym podejściem do literatury przedmiotu.

W Rozdziale II, w części poświęconej wzorcom korzystania z mediów informacyjnych w zakresie pozyskiwania informacji politycznej zabrakło mi jednak wyraźniejszego odwołania do

koncepcji środowiska informacji politycznej (*political information environment*, PIE) oraz rozwinięcia koncepcji środowiska medialnego, dyskutowanej i analizowanej intensywnie m.in. przez takich badaczy jak: S. Iyengar i in. (2009), James Curran i in. (2009); T. Aalberg i in. (2010), F. Esser i in. (2012); P. Van Aelst i in. (2017) oraz L. Castro i in. (2021). Autorka więcej uwagi poświęciła mediatyzacji, podczas gdy koncepcja środowiska informacji politycznej (Van Aelst i in. 2017) została jedynie wspomniana. Bardziej szczegółowe omówienie tej koncepcji (uwzględniającej dwa wymiary: podaży informacji i popytu na informację) mogłoby istotnie wzmocnić podstawy teoretyczne pracy.

Przydatne w tej części pracy byłyby także refleksje nad konsekwencjami zmian zachodzących w środowisku informacji politycznej zebrane w pracy przygotowanej przez badaczy tworzących Network of European Political Communication Scholars (NEPOCS) w oparciu o przegląd badań z trzech ostatnich dekad (zob. Van Aelst P., Strömbäck J., Aalberg T., Esser F., de Vreese C., Matthes J., Hopmann D., Salgado S., Hubé N., Stępińska A. (2017). *Political Communication in a High-Choice Media Environment: A Challenge for Democracy?* *Annals of the International Communication Association*, vol. 41(1), p. 3–27).

Warto byłoby w tej części pracy omówić także bardziej dokładnie zjawisko, które następnie analizowane jest w rozdziale V, czyli unikanie informacji politycznej (*news avoidance*). Zabrakło tu natomiast odniesienia do zjawiska, jakim jest selektywne korzystanie z mediów (*selective media exposure*), które w Polsce rozpatrywane jest w kontekście silnej polaryzacji politycznej (orientacja polityczna źródła informacji; korzystanie ze źródeł, które wzmacniają posiadane poglądy [*echo chambers*]; gotowość [lub jej brak] do zapoznawania się z treściami prezentującymi odmienną perspektywę; bańki informacyjne, itd.). Cechy pokolenia określanego mianem „pokolenia płatków śniegu” wskazywać mogą na niechęć do otwartej konfrontacji z poglądami przeciwnymi i tym samym udziału w komunikacji charakteryzującej się wysokim poziomem wrogości do osób reprezentujących odmienne orientacje światopoglądowe. Warto byłoby zatem zbadać, w jakim stopniu przedstawiciele pokolenia Z śledzą, komentują i angażują się w bezpośrednią komunikację z użytkownikami mediów, z którymi dzielą poglądy i z tymi, których różni ich wiele w zakresie opinii, postaw i aktywności w sferze politycznej.

4. Zastosowana metodologia i przebieg badań

Przede wszystkim należy stwierdzić, iż pytania badawcze postawione przez Doktorantkę są zasadne i prawidłowo sformułowane. Główne pytania badawcze wyraźnie określiły kierunek prowadzonych badań oraz wskazały metody, z których należy skorzystać, by uzyskać dane prowadzące do udzielenia odpowiedzi. Autorka dysertacji słusznie uwzględniła w swoim projekcie

badawczych wykorzystanie zarówno metod ilościowych jak i jakościowych. Z kolei pytania szczegółowe pozwoliły Doktorantce precyzyjnie sformułować wątki zawarte bezpośrednio w narzędziach wykorzystanych w badaniach.

Zaprojektowany na potrzeby badania ilościowego kwestionariusz uwzględnia szereg ważnych i adekwatnych z punktu widzenia tematyki pracy pytań. Na uznanie zasługuje także prawidłowo opracowany scenariusz zogniskowanego wywiadu grupowego. Docenić należy zwłaszcza fakt powiązania pytań zawartych w scenariuszu z pytaniami zamieszczonymi w ankiecie. Oba narzędzia zostały głęboko przemyślane jako elementy projektu badawczego. Kolejność etapów realizacji projektu jest prawidłowa, a zamieszczone w Aneksie dokumenty świadczą o znajomości warsztatu badawczego.

5. Formalne aspekty pracy

Praca napisana jest poprawną polszczyzną, językiem formalnym, właściwym dla prac naukowych. Jedyne zastrzeżenie, które mogę sformułować w tym zakresie odnosi się do kilku wyrażen zawartych w pracy (zwłaszcza Wstępie i Zakończeniu), które mają charakter samooceny. W pracach podlegających recenzowaniu należy unikać tego typu sformułowań – wszak np. stwierdzenie, czy „zachowana została równowaga pomiędzy specjalizacją w wiodącej dyscyplinie naukowej (...) a badaniami prowadzonymi na jej pograniczach z innymi naukami” (s. 13) lub czy „zrealizowany projekt stanowi wkład do nurtu badań nad zrozumieniem ewolucji praktyk użytkowników mediów” (s. 278) należy właśnie do recenzentów.

Uwagę zwracają również fragmenty pracy, w których pojawia się bardziej osobisty ton (jak choćby podczas prezentacji motywacji podjęcia tematu pracy). W moim przekonaniu praca naukowa w wersji poddawanej ocenie (czyli tzw. praca na stopień) tego typu wypowiedzi nie powinna zawierać. Nie wydaje mi się właściwe wplatanie do takiej pracy wątków osobistych (zob. s. 21) i bezpośrednich podziękowań uczestnikom prowadzenia badań (zob. s. 22 pracy). Wstęp zawiera także kilka sformułowań potocznych, właściwych dla prac popularno-naukowych, które w dodatku brzmią jak hiperbole (np. „Będąc intensywnymi użytkownikami mediów społecznościowych, *stają na czele rewolucji technologicznej*” [podkreślenie AS], s. 11). Byłabym też ostrożna w określaniu przedstawicieli pokolenia Z „ekspertami” w zakresie korzystania z mediów społecznościowych (s. 12) – wydaje mi się to za daleko idącym wnioskiem.

Na uznanie zasługuje przejrzystość prezentacji danych empirycznych, ponadto elementy graficzne (tabele i wykresy) zostały prawidłowo opisane. Prawidłowo przygotowane zostały także wykazy elementów graficznych zamieszczonych w pracy. Praca nie zawiera poważnych błędów edytorskich – jedynie część schematów przygotowanych w różnych odcieniach błękitu jest

miejscami mało czytelna (np. Rysunek 1). Warto też zastanowić się nad elementami graficznymi w języku angielskim – w publikacji polskojęzycznej grafiki powinny być zaprezentowane również w języku polskim (zob. np. Rysunek 5).

Konkluzja

Podsumowując, w mojej opinii praca doktorska mgr Roksany Gloc pt. „Zdigitalizowani wyborcy debiutujący. Polityczne użytkowanie mediów społecznościowych i podejścia do polityki pokolenia Z w Polsce” stanowi wzorcowy przykład pracy będącej efektem kształcenia w Szkole Doktorskiej Nauk Społecznych. Praca mieści się w dziedzinie nauki społecznej, w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach. Zawartość tej pracy stanowi dowód na zdobycie przez Doktorantkę nie tylko wiedzy, ale także kompetencji i umiejętności w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu badawczego. W oparciu o argumenty przywołane w recenzji, uważam, że praca zasługuje na wyróżnienie.

Stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wszystkie wymagania stawiane rozprawie na stopień naukowy doktora określonych w art. 187 p. 1 i 2 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz. U. 2018 poz. 1688). W związku z tym, zgodnie z art. 91, p. 1 tej ustawy wnoszę o dopuszczenie pani mgr Roksany Gloc do kolejnego etapu przewodu doktorskiego

Poznań, 11 stycznia 2024 r.

dr hab. Agnieszka Stępińska, prof. UAM